

Posuzování následků domácího násilí

Jiří Sedlák

Psychologická poradna, Brno

Úvod

Naše společnost prochází už více než 14 let změnami v sociálních vzorcích, změnami hodnot a změnami v ekonomické struktuře. Riziko vzniku vážnějších problémových situací mezi lidmi se podstatně zvýšilo, a proto není divu, že vzniká i více konfliktů mezi jedinci, kteří žijí ve společné domácnosti. Mnohé z neshod mají dlouhodobý charakter nebo jsou tak intenzivní, že je řadíme pod termín *domácí násilí*. Otázkami domácího násilí se již řadu let u nás i v zahraničí zabývají různé organizace, ať už státní nebo nestátní, které shromažďují konkrétní materiály, provádějí jejich odbornou analýzu a na jejím základě podávají návrhy na upřesnění zákonů, diagnózy i na zlepšování léčebných postupů. **Z odborných psychologů se touto problematikou dlouhodobě zabývá u nás pouze několik jednotlivců.** Procento odborníků nejrozličnějších oborů, kteří mají největší možnost nejen rozpoznat, ale i oznamovat domácí násilí, je pouhé půl procento. Ti, kteří se setkávají s případy tohoto druhu, nejsou v plné šíři seznámeni ani s fyzickými, psychickými, sociálními a ekonomickými typy domácího násilí, a také ani s příznaky, které vyvolává tento druh násilí u postižených obětí. Neznají je ani pracovníci odborů sociálně právní ochrany dětí a mládeže, ani sociální pracovníci, ani pedagogové, ani psychologové, ani praktičtí nebo odborní lékaři, ani právníci, vyšetřovatelé, policisté, soudci, ani soudní znalci. Masmédia tento druh násilí sledují. I když frekvence statí, ať už odborných nebo populárně vědeckých či běžných mediálních v posledních třech letech prudce vzrostla, věnují nevyváženou pozornost nejvíc problémům hrubého fyzického násilí, jež v publikacích vysoce převažuje (66% statí) nad jinými formami domácího násilí. Zprávy o psychickém (9% statí), sociálním (1,3% publikací) či ekonomickém domácím násilí (0,7% statí), o sexuálním domácím násilí (kombinace fyzického a psychického násilí - 23%) jsou sporadické. Od roku 1987 bylo nashromážděno množství zcela nových poznatků o domácím násilí a každý den vychází řada článků. Jejich seznam čítá jen v rámci české produkce víc jak 2.000 čísel. Naše záznamy však nejsou ani zdaleka úplné.

Až v posledních osmi letech se začaly psát do novin a časopisů o domácím násilí články a objevovaly se relace v rozhlase a v televizi. Avšak první analýzy a dílčí průzkumy se začaly realizovat již před 18 roky v rámci ambulantní a klinické odborné činnosti pediatrií. Přesto naše široká veřejnost nezná dostatečně ani příčiny vzniku ani důsledky u dětí a u žen, ani není podrobněji informována o opatřeních. Není např. známo, že jde o jednu z nejrozšířenějších skrytých kriminálních činností. Ten, kdo se přímo nezabývá touto tematikou, netuší, co se všechno děje za zavřenými dveřmi. Myslím, že nejsem daleko od pravdy, když uvedu, že jde mnohdy doslova o šokující záležitosti. Bohužel pouze velmi malé procento případů se oficiálně vyšetřuje, ještě menší počet případů bývá objektivně prokázáno a zcela nepatrné procento je skutečně potrestáno. Soudně řešených případů je mizivé množství. Je tomu tak proto, poněvadž odhalování, diagnostikování, terapeutické postupy, trestně právní řešení a prevence domácího násilí je neobyčejně náročná. **V psychice obětí zůstávají dlouhou dobu závažné následky.** Podle jejich výskytu může odborník poznat, zdali došlo nebo nedošlo k domácímu násilí, zda jde o trestný čin nebo o přestupek.

Poruchy bývají někdy jen krátkodobé, jindy, a to většinou, jsou charakterizovány déletrvajícimi poruchami. Kromě toho **bývají psychické poruchy sdruženy s nejrůznějšími potížemi tělesných orgánů.**

K definici domácího násilí

V psychologické literatuře je **pojmem násilí** přesně vymezen. Rozumí se jím útok na druhého, který není nezbytný. V obecné rovině jde o určité přinucení s cílem zachovat si moc nebo privilegia (IES 1981). Může jít o reakci na odpor (Drever 1982). Je to uplatňování síly vůči někomu, a to k překonání jeho odporu (Hartl, Hartlová 2000), druh agrese s cílem ublížit, zničit či zabít. Má provázanou nejen biologickou, ale i psychologickou a též sociální složku. V mozku existuje celá řada oblastí, z nichž je možno agresi spustit nebo utlumit. Centrum agrese však přímo v mozku neexistuje. Slovo násilí je spojeno těsně s termínem útok.

Agrese je takové chování, které poškozují druhého vědomě a záměrně, které mu ubližuje, způsobuje jeho utrpení, popřípadě jej omezuje a brání mu násilně v pohybu či ve výkonu činnosti (VE 1999). Hartl a Hartlová (2000) charakterizují agresi jako útočné či výbojné jednání, jako projev nepřátelství vůči určitému subjektu, jako úmyslný útok na překážku, osobu nebo předmět, stojící v cestě k uspokojování potřeby. U některých lidí je podle Koukolíka (2003) agrese a násilné chování součástí příznaků poruch osobnosti. Nejde o onemocnění. Násilí má genetický základ, protože vlivem přibližně stejných podnětů se někteří lidé chovají násilně, kdežto jiní nikoli. Pomocí teorie informací navrhuje charakterizovat agresi a násilné chování buď z hlediska důsledků poruch vazby mezi matkou - dítětem či mezi otcem - dítětem nebo z hlediska širších společenských situací.

Agresivita je v užším smyslu tendence k útočnému nebo nepřátelskému jednání vůči druhé osobě nebo vůči skupině nebo vůči sobě samému. Je to vlastnost osobnosti, která vyjadřuje pohotovost nebo tendenci k útočení, a to buď v myšlenkách nebo v představách, slovně nebo jednáním vůči věcem či osobám (VE 1980). V širším slova smyslu jde o schopnost organismu zdolávat vlastními silami překážky, prosazovat vlastní zájmy a potřeby. Agresorem je útočník, který uplatňuje agresi ve vztahu k druhým. Jde o člověka s přemírou potlačované zlosti (Hendrych 2004). Černocký (1947) zužuje agresi jen na kriminální agresi. Přisuzuje zločincům zvlášť útočnou povahu, která způsobuje ublížení na těle nebo hrubé poškozování cizího majetku. Důvodem je podle něho chorobná násilnická povaha, kdy chybí tlumení podnětových zvrátů, kdy převládá typická afektivita nebo občasná nerovnováha mátožných stavů vědomí.

Pedagogická literatura je na vymezení termínu násilí relativně chudá. Snad proto, že pedagogové právem ve výchově striktně násilí zamítají.

Termín **domácí násilí** není nového data, i když zcela chybí v našich i v zahraničních, psychologických, sociologických a pedagogických učebnicích, slovnících a encyklopediích. Výzkumy v řadě zemí ukázaly, že je tato forma násilí relativně velmi masivní a častá. U nás bylo domácí násilí v poslední době **definováno zákonem**. Jde o zákon ze dne 29. 1.2004, kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Novela trestního zákona doplnila § 215 o § 215a. Ten zní takto:

- o Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu, žijící s ním ve společně obývaném bytě, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta. Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán:
 - a) spáchá-li čin, uvedený v odstavci 1 zvlášť surovým způsobem nebo na více osobách nebo
 - b) pokračuje-li v páčání takového činu po delší dobu.

Tento zákon nabyl účinnosti dnem 1. června 2004. Kromě toho bylo a je domácí násilí právně pokryto řadou dílčích trestných činů, např. § 215, § 221, § 222, § 223, zákonem č. 94/1963, zákonem 359/1999 Sb. To je ovšem definice z hlediska současných právních věd.

Názory odborníků při vymezení termínu domácí násilí nebyly dříve jednotné. Někteří je považovali za charakterovou vadu, jiní za geneticky podmíněný proces, další za účelné, naučené chování. Biochemikové tvrdili, že jsou podstatou neurochemické dysfunkce mozku, biologové zdůrazňovali tzv. evoluční strategie přežívání nejsilnějších. Psychologové je chápali jako uplatňování síly k překonání odporu druhého. Ani jedna z dřívějších definic neobsahuje vztah k psychické zátěži a ke stresu obětí ani vymezení příznaků jako následků domácího násilí.

Má-li být problém domácího násilí řešen adekvátně, měl by být přesně definován počínaje příčinami jeho vzniku a konče jeho důsledky. Ne všechny formy domácího násilí byly dostatečně vymezeny. Proto se daří boj s domácím násilím sice vést, ale s velmi rozdílnými výsledky. Není proto divu, že se může jeden a týž akt pojmenovat jednou např. jako „přísnější a důslednější výchovný postup,“ k čemuž mají tendenci sociální pracovníci, jindy jako psychické násilí, někdy jako přestupek a jindy jako trestný čin. Věci by prospělo, kdyby se při řešení otázek domácího násilí začala užívat jednoznačná terminologie, kdyby **nastoupilo jasné vymezení smyslu a obsahu používaných pojmů a kategorií**. Vyžaduje to ovšem zkoumat objektivní i subjektivní příčiny vzniku domácího násilí, kvalitu i kvantitu posuzovaných jevů, jejich formy a změny těchto forem. V neposlední řadě by bylo třeba sjednotit diagnostické metody. Za východisko navrhuje nejprve přesně registrovat kazuistiku případů, po shromáždění dostatečného množství informací kazuistiku analyzovat a vyvozovat z nich závěry pro praktická opatření i pro prevenci. Takový postup je ovšem nejen zdoluhavý, ale drahý a vyžaduje odbornou erudici.

O domácí násilí jde tehdy, když dojde v domácím prostředí k jakékoliv náhodné nebo nenáhodné, preventabilní, vědomé či nevědomé aktivitě nebo pasivitě. Té se dopouští vůči dítěti jako oběti vychovatel nebo jiná osoba. Uvedená aktivita či pasivita je v dané společnosti nepřijatelná nebo odmítaná, protože poškozují duševní a společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt. Tato definice Dunovského (1996) je zaměřena na děti. Zachycuje v obecné rovině příčiny vzniku domácího násilí a v obecné rovině jeho důsledky. Chybí v ní vztah k psychické zátěži až stresu obětí a nezachycuje situaci dospělých, případně velmi starých obětí. Nevymezuje rozsah a typy příznaků obětí. Domníváme se, že poukaz na stresové prožívání obětí domácího násilí má svoje zdůvodnění, protože u stresu je typické dlouhodobé emocionální vzrušení, vnitřní tenze, negativní prožívání, nejistota, ale i strachy, obavy, nemožnost uspokojovat některé základní potřeby či aktivně jednat. Stres je též doprovázen zvýšeným napětím, je bohatý na typický fyziologický a endokrinní doprovod.

Zaměření na příčiny vzniku tohoto fenoménu převládá v definici, která pochází z dílny odborných pracovníků - poradců Bílého kruhu bezpečí. Uvádějí v ní tyto hlavní znaky:

- o mezi obětí a násilníkem existuje blízký vztah, např. rodičovský, manželský, partnerský, příbuzenský,
- o násilí má formu buď fyzickou nebo psychickou,
- o násilné akce probíhají delší dobu, většinou déle než jeden rok, mnohdy i několik roků,
- o důsledky se nezačnou vždy projevovat okamžitě, ale s jistou časovou prodlevou a přetrvávají značně dlouhou dobu, často několik roků a mají závažné důsledky v poškození psychiky obětí.

Uvedené vymezení pojmu domácí násilí vychází z praktických poznatků. Nezahrnuje však ani sociální ani ekonomické formy, opomíjí vztah k zátěži a stresu. Skutečných, zcela konkrétních forem příčin i následků domácího násilí je velké množství. Pro odhalení podstaty jevu se však nelze omezovat jen na obecnou stránku. Příčiny i důsledky je možno utřídit.

Násilí, ať už v jakékoli podobě, má nepříznivý odraz v psychice oběti a nutně vyvolává stresové reakce a zanechává stopy. Hlavní úlohu zde sehrává lidský mozek, který je vlastně obrovskou žlázou s vnitřní sekrecí. Produkuje množství neurochemikálií, které ovlivňují chování. Vylučuje např. hormony, které člověka uspávají, vyvolávají kladné i záporné pocity, navozují stavy slasti i stavy úzkosti. U obětí vznikne buď přechodné nebo trvalé poškození v oblasti tělesné, duševní sexuální nebo sociální. Žádnou z těchto oblastí nelze opomíjet při řešení problému. Domácí násilí patří k tzv. donucovacímu typu chování agresorů. Podstatnou roli hraje prožívání, které vykazuje charakter snesitelné zátěže pouze ohrožujícího tlaku na oběť. Když probíhá domácí násilí buď dlouhou dobu nebo když má razantnější podobu či když je oběť z nejrůznějších důvodů vůči tomuto násilí málo odolná, tj. když není schopná se s takovou dlouhodobou a nadměrnou zátěží vyrovnat, potom u ní vyvolává stresovou reakci se všemi důsledky. Pod slovem odolnost rozumíme účinný způsob, kdy se jedinec vůči stresu sám chrání a zachovává rovnováhu organismu, kdy zvládá obtížné konfliktní situace, kdy se vyrovnává s negativními emocemi.

Podle našeho názoru není pro posouzení, zda jde o domácí násilí či nikoliv, rozhodující, že násilník za určitých okolností či pod tlakem hrozby potrestání na krátkou dobu **přeručí** své násilnické chování, protože po jisté době v něm vždy pokračuje. I tuto podobu domácího násilí jsme zjistili při dlouhodobém sledování pěti nezletilých obětí. Také jsme opakovaně pozorovali, že pachatel vykonával na oběť nátlak až vydírání, což vedlo ke vzniku tzv. „psí oddanosti“ obětí a silné závislosti obětí na násilníkovi.

Příznaky jako důsledky domácího násilí

Během našeho šestiletého šetření případů domácího násilí jsme zjistili **více než 100 příznaků**. Některé z nich byly velmi závažné pro bezporuchový vývoj osobnosti obětí, jiné byly méně významné, některé byly přímo děsivé. Ani v jednom případě nebyly z psychologického hlediska jasné poruchy obětí trestně stíhány. Mělo to řadu důvodů, např. i ten, že sociální pracovníci z neznalosti či z nedbalosti a neochoty nesplnili tzv. **ohlašovací povinnost**. Ta je dána novelou zákona 290/1993 Sb. s účinností od 1. ledna 1994 a stanoví, že ten, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný páchá trestný čin týrání svěřené osoby podle § 215 tr. z. a nepřekazí spáchání nebo dokončení takového trestného činu, může být potrestán odnětím svobody až na tři léta za trestný čin nepřekažení trestného činu podle § 167 odst. 1, tr. z. (Sovák 1995). Připomínáme, že při trestním stíhání domácích pachatelů rozhoduje o potrestání podle zákona soud, který vychází z návrhu sociálního pracovníka, případně soudního znalce, z návrhu policie, lékaře, i z vlastního uvážení. Oznámení může podat pro podezření ze spáchání trestného činu nejen sociální oddělení, ale i škola nebo kterýkoliv občan. Musí mít písemnou formu a přílohy, tj. doklady, které toho podezření zakládají. Podle doporučení Rady Evropy z roku 1985 se o postavení oběti v rámci trestního práva a řízení v článku C 8 uvádí, že osoby postižené mají být vyslyšány za přítomnosti rodiče nebo osoby, která jim pomáhá. Praxe českých odborů sociálně právní ochrany dětí a nezletilých toto doporučení nerespektuje. Sociální pracovníci často nechápou, že u dítěte jde o mlčenlivé volání o pomoc, že zanedbávají základní povinnosti, které mají dány zákonem a jsou vyjádřeny v názvu jejich oddělení. V praxi tuto povinnost zanedbávají, případy domácího násilí ututlávají a násilné činy v rodinách tím podporují. Domácí násilí je třeba zveřejnit, protože jinak nepřestane. Jde totiž většinou o získané,

naučené chování, částečně se zděděnou složkou, tj. podmíněně dědičně. Jiná možnost než ohlásit podezření není. Oznamení se předává vyšetřovateli na Policii ČR. Následuje výslech navrhovatele, pak sdělení obvinění podezřelému a jeho výslech. Případ se buď odloží nebo předá soudci. V kladném případě následuje soudní řízení. Soudce jmenuje soudního znalce k přešetření podezření. Pokud se obvinění prokáže, soudce vynese rozsudek. Důkazy musí být průkazné.

Předkládáme k diskusi odborným psychologům výčet a pokus o klasifikaci příznaků, které vznikají u obětí domácího násilí. Mohly by se stát východiskem pro vymezení znaků **syndromu domácího násilí**.

Příznaky v tělesné oblasti

Trestní zákon uznává:

- o stopy (modřiny) po bití řemenem nebo vařečkou či jiným nástrojem,
- o stopy (modřiny) po mačkání ruky nebo nohy za trest,
- o stopy po pálení cigaretou nebo zápalkou,
- o stopy po přidržení části těla na horkém tělese,
- o stopy po polížení části těla horkou nebo vařící vodou či jinou tekutinou,
- o stopy po píchání špendlíkem, hřebíkem nebo nožem,
- o zlomení ruky nebo nohy nebo žebra,
- o otřes mozku nebo zhmoždění mozku,
- o tržné rány,
- o dušení, škrcení oběti,
- o otrávení oběti,
- o déletrvající bolesti,
- o déletrvající vrhnutí,
- o znemožnění pohybu na delší dobu,
- o zhoršení nemoci, kterou již oběť trpěla, a to zvýšení její intenzity a trvání,
- o dočasné vyřazení oběti ze společenské nebo pracovní aktivity či dítěte ze školní docházky, tj. neschopnost nebo snížená schopnost uplatnění po dobu nejméně sedmi dnů (když např. škola rozhodne dítě měsíc neklasifikovat nebo když bylo dítě umístěno do dětského krizového centra na 14 dnů,
- o neposkytování přiměřené stravy po delší dobu,
- o způsobení smrti.

Kromě uvedených příznaků existuje u obětí celá řada dalších. Soud vždy zvažuje jejich závažnost a podle toho probíhá soudní řízení a je formulován rozsudek. Z fyzických příznaků byly zjištěny a popsány tyto další znaky:

- o čtenější a delší dobu trvající klečení oběti z trestu,
- o časté bití i několikrát v týdnu rukou po zadku, po hlavě, po rukách nebo po nohách, po zádech, časté
- o údery do hlavy, do žaludku nebo ledvin pěstí,
- o časté fackování,
- o strach z tělesných trestů,
- o strachové obranné reakce (úhybný pohyb oběti), např. při pouhém pohybu ruky druhé osoby,
- o silná herda do zad, několikrát po sobě,
- o hození knížkou nebo jiného předmětu po oběti,

- o přechodné, ale často se opakující bolesti, např. bolesti břicha po stresu,
- o nevolnost, opakující se každý týden,
- o četné oděrky na různých částech těla,
- o menší ranky na více místech těla,
- o opakované hučení v uších,
- o opakující se ztrnulý postoj celého těla ,
- o opakující se průjem po stresové situaci,
- o stresová reakce, kdy za přítomnosti dítěte násilník napadá opakovaně druhého rodiče (např. násilník po druhém rodiči hází boty, různé předměty, vylévá kýbl špinavé vody, roztrhne šaty, tahá za vlasy, způsobuje bitím modřiny na různých částech těla apod., dítě jako svědek vidí v ruce násilníka chomáč vlasů, vidí modřiny apod.),
- o stresová reakce v případě, kdy je dítě svědkem, jak druhý rodič vytáhl na druhého rodiče nůž,
- o vyhrožuje slovně zabitím,
- o stres z častého vyhrožování bitím oběti,
- o stres, vyvolaný vzpomínkou dítěte na fyzické ohrožování druhého rodiče násilníkem,
- o stresová reakce dítěte při vyhrůžkách násilníka, že druhému rodiči způsobí v obličejí modřiny a že mu nafackuje,
- o stres ze vzpomínky dítěte na občasné, velmi intenzivní výbuchy vzteku násilníka, doprovázené rozbíjením věcí,
- o stres dítěte ze vzpomínky, kdy násilník vyhrožoval zabitím druhého rodiče,
- o mírný až středně zvýšený pohybový neklid ze stresů, pozorovaný v psychologické poradně i měsíc po stresové události,
- o poruchy spánku, zhoršené usínání, neklidné spaní, buzení v noci, děsivé sny, křik ze spaní.

Příznaky v psychické oblasti

Soud bere v úvahu a hodnotí jako trestný čin tyto příznaky:

- o vydírání oběti

(Násilník nutí násilím, pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy, aby oběť něco konala nebo opomenula či trpěla. Pachatel přitom zneužívá tísně nebo závislosti oběti. V tom případě je takové počínání násilníka hodnoceno podle zákona jako trestný čin útisku podle § 217 tr.z.) (sr. Prokop a kol.; 2004, Šámal, 2004).

Kromě uvedených příznaků byly odborníky popsány další, u obětí se v praxi vyskytující příznaky, které může nebo nemusí soud brát v úvahu:

- o zvýšená psychická zranitelnost,
- o strachové reakce, vyjádřené obětí slovně formou různých výmluv, jež mají maskovat strach z budoucího trestu násilníka a jež vycházejí ze zákazů násilníka,
- o permanentní stres oběti z nestabilního výchovného prostředí domova, typického stálou kolísavou náladovostí trýznitele, kombinovanou vyvoláváním strachu jeho stálým intenzivním křikem, nesmyslnými příkazy, tresty a psychickým nátlakem na oběť,
- o stresové reakce oběti, opakující se každý třetí den z velmi hlasitého křičení pachatele (oběť žije ve stálé nejistotě, protože neví, kdy zas začne pro maličkosti násilník křičet a hulákat, vyhrožovat psychickými tresty, oběť to velmi špatně snáší a není schopna se s tím vyrovnat),
- o stres oběti ze vzpomínky, jak násilník na druhého rodiče denně křičel a vyhrožoval mu slovně,

- o stresová reakce oběti z násilného vynucování, aby věnovala přípravě do školy nadměrnou dobu, např. až šest hodin denně, kombinovanému vyhrůzkami (budeš zametačem, popelářem, nepustím tě k druhému rodiči apod.),
- o stresové prožívání oběti z dlouhých a opakovaných „výslechů“ trýznitelem, vždy po návratu od druhého rodiče,
- o prožívání stresu až dvakrát v týdnu z opakovaného vysypávání školní tašky nebo věcí ze skříně na zem a následného donucování skládat věci opakovaně zpět,
- o stresové reakce z očekávaného psychického trestu za horší školní známku,
- o stresové projevy ze stálého psychického napětí, a to z očekávání oběti, kdy ji násilník psychicky potrestá v období, kdy se trýznitel choval krátkou dobu, např. týden, relativně umírněně,
- o stres ze vzpomínky oběti na hrubé psychické zacházení s druhým rodičem,
- o odreagování oběti z psychického stresu bušením pěstí do peřiny, kopáním do zdi, zlomením pera spolužákovi apod.,
- o opakovaně se vyskytující odreagování oběti ze stresu přesunem tohoto odreagování do „virtuální oblasti“, tedy v počítačových hrách (stále přejíždění chodců v silničním provozu na obrazovce), časté sledování televizních příběhů s násilnou problematikou (oběť se po dotazu vyjadřuje, že ji to „moc baví“),
- o střídavé negativní reagování oběti ze stresu, projevujícím se hned mlčenlivostí až „zaražeností“, „ztuhnutím“, hned divokým chováním, a to i několik hodin po odchodu od násilníka,
- o projevy nervozity oběti ze stresových situací, způsobených násilníkem (kousání nehtů, tiky, denní nebo noční pomočování, které se předtím nevyskytovalo),
- o poruchy paměti oběti během vyučování i mimo školní prostředí (např. zapomínání věcí v dopravním prostředku, zapomínání úloh, částí oděvu), a to dlouhodobě,
- o časté poruchy pozornosti oběti (např. při vyučování je oběť jakoby duchem nepřítomná, nedává pozor, nereaguje na vyvolání učitelem apod.),
- o ztráta životních iluzí oběti,
- o vymizení radosti ze života s převahou negativistických reakcí a záporných emocí,
- o dlouhodobý pokles až ztráta sebevědomí, nedůvěra ve vlastní síly (např. vlivem nadávek ze strany násilníka (jako blbče, idiote, krávo, pitomče apod.),
- o projevy nejistoty z přetrvávajících obav, strachů,
- o strachové reakce oběti (v předškolním věku schovávání se za matku, pod postel, ve skříně) před příchodem násilníka,
- o strachové reakce ze stálého poroučení, spojeného se stálým kraválem násilníka (v předškolním věku dítě trýznitele nazývá „zlou osobou“, které se bojí, strach se promítá i do chování oběti),
- o stres z obavy oběti sdělit násilníkovi, že jí vadí téměř každodenní křik, vyhrůžky, tresty,
- o stres ze strachu oběti, že u ní došlo k výpadku paměti nebo pozornosti např. ze ztráty klíčů od domu nebo od bytu, aktovky, batůžku, tašky, tenisek, žákovské knížky apod.),
- o slovní projevy strachu oběti, zda smí v přítomnosti násilníka převzít dárek od druhého rodiče,
- o slovní vyjádření obav oběti, že rodič, který byl pověřen soudem pečovat o její výživu a výchovu, jí nemůže porozumět a že jí nerozumí „jako ženě“,
- o citové projevy ve formě pláče při výpovědi oběti ve škole a u sociálního pracovníka (přání utéci k druhému rodiči,
- o zvýšené hodnoty úzkosti a strachu při opakovaném komplexním psychologickém vyšetření oběti v psychologické poradně,
- o zřetelné motivy ubližování, obav a nejistoty při opakovaném komplexním vyšetření oběti v psychologické poradně,

- o nápadně strachové pozorování trýznitele obětí, když v jeho přítomnosti měla odpovědět na dotaz druhého rodiče,
- o slovně vyjádřený strach oběti z návratu k násilníkovi, a to opakovaně,
- o intenzivní strach oběti „ze všeho“ ve dne za plného slunečního světla (např. i z keře, vyrůstajícího na okraji silnice),
- o deprivací reakce oběti ze situace, kdy násilník za trest pro nedodržení jeho příkazu předal zakoupený dárek jejímu sourozenci,
- o prožívání deprivace oběti ze zabavení oblíbených hraček na delší dobu, a to tak, že trýznitel umístil hračku, aby na ni dítě vidělo, ale nemohlo na ni dosáhnout,
- o deprivace ze zabaveného nebo zničeného mobilu oběti.

Příznaky v sociální oblasti

Soud bere v úvahu a hodnotí to jako trestný čin:

- o pachatel brání užívat osobní svobodu, je-li toto bránění nesnadno překonatelné,
- o násilný únos, který znemožňuje pečovat řádně o dítě (Prokop a kol, 2004).

Kromě uvedených situací se v praxi vyskytují ještě další situace, které může soud podle vlastní úvahy

v rozsudku vzít nebo nevzít v úvahu:

- o poruchy sociálních vztahů u oběti při násilném omezování kontaktů oběti s druhým rodičem, s prarodiči, s dalšími příbuznými, a to ve dny určené soudem ke kontaktu,
- o poruchy sociálních vztahů oběti při násilném omezování kontaktů s kamarády, násilné držení oběti v domácím vězení nadměrnou dobu, např. týden a více,
- o stres oběti ze zákazu stýkat se a hrát si s kamarády,
- o stres oběti ze striktního zákazu násilníka, a to na delší dobu, např. na víc než na týden, hrát na oblíbený nástroj, přehrávat oblíbené písně,
- o ze stresu vzniklá neschopnost nebo snížená schopnost společenského uplatnění po dobu delší než sedm dnů,
- o silný křik předškolního dítěte, doprovázený jeho slovními obavami ze strachu setkat se s jeho trýznitelem nebo s trýznitelem druhého rodiče,
- o stresem způsobené pocity nejistoty oběti z nestabilních a střídavých partnerských vztahů násilníka

k druhému pohlaví (dítě je přítomno např. souloži násilníka s jeho partnerkou a následně napodobuje v přítomnosti prarodičů nebo druhého rodiče kopulativní pohyby, je „zatahováno“ do těchto měnlivých vztahů, násilník vodí do bytu střídavě různé ženy, chová se k nim za přítomnosti oběti důvěrně),

- o ponechávání oběti o samotě, zatímco se násilník věnuje svým koníčkům, a to po celé hodiny až dny,
- o zanedbávání aktivního odpočinku oběti trýznitelem (nikdy nebo jen výjimečně jde s obětí na procházku apod.),
- o zanedbávání kulturních potřeb oběti násilníkem (nenavštěvuje během roku ani jednou např. divadlo, kino, museum, sportovní utkání, oběť se cítí doma „jako ve vězení,“ „jako v koncentráku“ ,

- o zanedbávání výchovy oběti při její přípravě do školy (úkoly ze školy nekontroluje, obtížnější látku nevysvětluje, nezajistí doučování, takže se tento styl „výchovy“ odrazí ve zhoršeném školním prospěchu, který je buď náhle nebo stále zhoršený nebo kolísavý),
- o četné útoky oběti před násilníkem ze strachu k druhému rodiči, vysvětlované obětí strachem z násilníka (např. v průměru během roku šestkrát, když násilné chování trýznitele „překročilo určitou únosnou“ míru),
- o strachové reakce oběti z vyhrožování umístěním „do pastáku“, a to nejen ze strany otce, ale i ze strany oddělení sociálně právní ochrany dětí a mládeže, promítnuté do velmi častých útěků ke kamarádkám, do jejich rodin, skrývání se s nimi na neznámém místě před násilníkem, tj. přesun lokace útěků místo k matce, ke kamarádkám,
- o strach z vyhrůžek násilníka, že oběť „unese“, takže druhého rodiče už nikdy neuvidí a nesetká se s ním,
- o zřetelné projevy „ochranářské tendence“ vůči rodiči-trýzniteli,
- o opakované reakce tzv. „psí oddanosti a poslušnosti“ vůči násilníkovi,
- o opakované a zřetelné „destruktivní tendence“ oběti vůči zvířatům, věcem (ničení a poškozování věcí), vůči osobám nejen cizím, ale i blízkým,
- o slovní strachové reakce, s následným útekem před setkáním se známou osobou, ke které dříve cítila oběť kladné vztahy,
- o strach oběti ze šikany násilníka, vyjádřený slovně,
- o stresová reakce při zákazu trýznitele otevřít zamčené vstupní dveře do bytu druhému rodiči, kterému násilník zabraňuje ve vstupu do bytu, kde má trvalý pobyt,
- o stresová reakce při násilném otevírání dveří zámečnickem za přítomnosti oběti, násilníka, policistů a svědka.

Příznaky v ekonomické oblasti

Zákon ekonomickou formu domácího násilí neuznává.

V psychologických poradnách byly zjištěny tyto příznaky:

- stres ze zabavení dárků od příbuzných, i od druhého rodiče, násilníkem
- stres z násilného odnětí peněz darovaných příbuznými nebo druhým rodičem,
- stres kvůli zabavenému mobilu, darovanému druhým rodičem, bez důvodu,
- opakovaný stres z důvodu častého vyhazování u oběti oblíbených knih a časopisů do kontejneru,
- stres z uzamčení části oblečení oběti na delší dobu,
- opakovaný stres z dlouhodobého uzamčení audio a videonahrávek oběti.

Příznaky v sexuální oblasti

Příznaky, které vznikají vlivem sexuálního zneužívání, jsme prozatím nesledovali, protože se u námi zkoumaných případů nevyskytly. V odborné literatuře i v trestním zákoně jsou přesně definovány a odstupňovány podle věku obětí.

Závěr

Nepovažujeme předložený výčet příznaků za úplný. V praxi se odborníci jistě setkávají s dalšími příznaky. Domníváme se, že je třeba v mapování příznaků obětí domácího násilí pokračovat, doplňovat je a znovu je klasifikovat. Praktické ověření nejen frekvence výskytu, ale i závažnosti jednotlivých příznaků ve fyzické, psychické, sociální a ekonomické oblasti umožní formulovat **syndrom domácího násilí** a doporučit ho k používání odborníkům.

Vybraná literatura:

- Badegruber, B. *Příběhy pomáhají s problémy*. Praha, Portál 1994.
- Čírtková, L. Znaky a tendence domácího násilí. *Zpravodaj BKB* 2000, č. 1, s. 3-8.
- Drever, J. *A dictionary of psychology*. London, Penguin books 1958. New York 1982.
- Drever, J.; Froehlich, W. D. *Woerterbuch zur Psychologie*. Muenchen, Dtv Verlag 1968.
- Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha, Avicenum 1986.
- Dunovský, J. Péče o dítě zasažené syndromem CAN. *Sociální pediatrie* 1996, č. 1.
- Fialová, I. *Domácí násilí v otázkách a odpovědích*. Ostrava, Brno, BKB 2004.
- Hendrych, S. Útočníci. *HaNo* 14, 2004, 28, 5, 04, 5.
- Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Praha 1999.
- Knoblová, S.; Mišurcová, V. *Práva dítěte v dokumentech*. Praha, Themis 1998.
- Kohoutek, R. Závady a poruchy chování dětí a mládeže. *Pedag. orientace* 2002, č. 1, s. 83-98.
- Koukolík, F. Emotivita. Násilné chování. In: Koukolík, F. *Lidský mozek*. Praha, Portál 2000.
- Koukolík, F.; Drtilová, J. *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. Praha, Galén 2001.
- Merta, P. Anketa. Neobyčejné osudy domácího násilí. *Květy* 23. 1. 2004, 29. 1. 2004.
- Novela trestního zákona § 215a. *Zpravodaj BKB* 2004, č. 1, s. 34.
- Prokop, M.; Huňková, M.; Jelínková, R.; Rezková, A.; Langhansová, H.; Kristková, V. *Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí*. Praha, Liga lidských práv 2004.
- Případy z praxe*. Praha, Profem.
- Sedlák, J. *Determinanty domácího násilí na nezletilých*. Brno 2001, nákladem vlastním.
- Sedlák, J. Sociální ochrana dětí v praxi. Psychologické problémy domácího násilí. Sborník: *První středoevropská a druhá celostátní konference o domácím násilí*. Praha 2003, s. 91-96.
- Sedlák, J. Zátěže a stresy při domácím násilí. In *Psychologické dny 2002: Kořeny a vykořenění*. Olomouc 2003, s. 102-108.
- Sovák, Z. *Týrání dětí z pohledu trestního práva*. Amireport 1995, č. 2, s. 82-84.
- Šámal, P. Novela trestního zákona. Kvalifikovaný výklad § 215a. *Zpravodaj BKB* 2004, č. 1, s. 32-34.
- Trestní zákon § 215 (týrání svěřené osoby).

SEDLÁK, Jiří. Posuzování následků domácího násilí.

In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 10 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.